

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-5>

УДК 332.12.656.2

СВІТОВІ ЕКОНОМІЧНІ КРИЗИ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

GLOBAL ECONOMIC CRISES: CAUSES AND CONSEQUENCES

Баєва Ольга Іванівнакандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний фармацевтичний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7770-2364>**Васильченко Олена Олегівна**старший викладач,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5420-2375>**Ісакова Олена Іванівна**кандидат філософських наук, доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1683-4109>**Baeva Olga**

Kharkov National University of Pharmacy

Vasylychenko Olena, Isakova Olena

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

Стаття присвячена актуальним питанням визначення причин виникнення світових економічних криз та їх наслідків. У статті досліджується та аналізується історія розвитку та передумови виникнення світових криз. Проведено аналіз робіт відомих економістів стосовно природи виникнення економічних криз. Визначено основні наукові підходи до розкриття сутності економічної кризи. Означено, що значна частина фахівців приділяє увагу дослідженню процесів у середньо- та довгостроковому періоді. Визначено роль світових економічних криз у формуванні базових тенденцій довгострокового економічного розвитку. Приділено увагу основним видам криз за відповідними ознаками їх класифікації. Розглянуто теорії, що пояснюють причини економічних циклів і криз. Зазначено, що якщо не приділяти достатньо уваги дослідженню, аналізу та запобіганню поширенню глобальних криз, то можливі випадки переростання локальних та регіональних криз в глобальні.

Ключові слова: економіка, економічні кризи, глобалізація, цикли, циклічні коливання.

Статья посвящена актуальным вопросам определения причин возникновения мировых экономических кризисов и их последствий. В статье исследуется и анализируется история развития и предпосылки возникновения мировых кризисов. Проведен анализ работ известных экономистов относительно природы возникновения экономических кризисов. Определены основные научные подходы к раскрытию сущности экономического кризиса. Отмечено, что значительная часть специалистов уделяет внимание исследованию процессов в средне- и долгосрочном периоде. Определена роль мировых экономических кризисов в формировании базовых тенденций долгосрочного экономического развития. Уделено внимание основным видам кризисов по признакам их классификации. Рассмотрены теории, объясняющие причины экономических циклов и кризисов. Указано, что если не уделять достаточно внимания анализу, исследованию и предотвращению распространения глобальных кризисов, то возможны случаи перерастания локальных и региональных кризисов в глобальные.

Ключевые слова: экономика, экономические кризисы, глобализация, циклы, циклические колебания.

The article is devoted to topical issues of determining the causes of global economic crises and their consequences. The economic crisis is characterized by a sharp deterioration in the country's economic condition.

The consequences of the crisis are manifested in a significant decline in production, an increase in unemployment, a decrease in the standard of living and well-being of the population. The article examines and analyzes the history of development and prerequisites for the emergence of world crises. It is noted that the development of the economy is cyclical, and the fundamental phase of the entire economic cycle is the crisis. The analysis of the works of well-known economists on the nature of the occurrence of economic crises is carried out. Almost all the leading areas of macroeconomic analysis presented their vision of the nature of phenomena that form cyclical fluctuations in a market economy. The main scientific approaches to revealing the essence of the economic crisis are identified. The definition of an economic crisis as a deterioration of the country's economy, which reduces macroeconomic indicators, is proposed. It is noted that a significant part of specialists pay attention to the study of processes in the medium and long term. The role of global economic crises in the formation of basic trends in long-term economic development is determined. Attention is paid to the main types of crises based on their classification. Theories explaining the causes of economic cycles and crises are considered. Representatives of different theories note different causes of economic cycles and crises. These can be external and internal factors, as well as their totality. The consequences of the global economic crisis are: the depreciation of a significant part of financial capital, the devaluation of the dollar and the loss of its status as the world's only reserve currency. The consequences of a crisis depend on the effectiveness of crisis management, which can either mitigate or exacerbate the crisis. It is noted that if sufficient attention is not paid to the analysis, research and prevention of the spread of global crises, then cases of local and regional crises developing into global ones are possible.

Keywords: economy, economic crises, globalization, cycles, cyclical fluctuations.

Постановка проблеми. Розвиток економіки носить циклічний характер, при цьому фундаментальною фазою всього економічного циклу є криза. У сучасній економіці спостерігається зростання економічних криз, що носять, в тому числі, і загальносвітовий характер. Суттєвою умовою теперішніх економічних криз виступає глобалізація, що проявляється в наступному розвитку інтернаціоналізації виробництва, в поглибленні міжнародного поділу праці, посиленні взаємозв'язку і взаємодії між країнами, а також в збільшенні нестабільності національної і світової економічної системи, посиленні нерівномірності розвитку окремих країн, в значному зростанні ролі фінансової сфери в розвитку економіки. Природа економічних криз залишається однією з найбільш спірних і дискусійних проблем, по якій економічна наука досі не сформувала єдиної позиції і тому досі актуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економісти постійно приділяють увагу кризовим явищам. В своїх дослідженнях вони виокремили їх повторюваність в якості закономірності, встановили їх причини і наслідки, а також знайшли їх місце в господарському розвитку. Дані висновки були зроблені вченими самих різних шкіл. Більшість положень і суджень минулого про економічні кризи зберігають своє значення і сьогодні [1; 2].

Дослідженню проблематики економічної кризи присвячені численні праці таких вчених-економістів як Ф. Кенє, К. Маркс, К. Жугляр, М. І. Туган-Барановський, К. Вікселль, А. Афталъон, Дж. М. Кейнс, Дж. Хікс, Р. Лукас, Р. Макдональд, У. С. Джебонс, Т. Вільямс, Ж. Лескюр, М. Ленуар, В. Парето, Т. Веблен, Г. Кассель та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі потрібно привертати більше уваги процесу розповсюдження світових економічних криз. Глобальні кризи по різному впливають на економіки країн, тому потрібно виявити причини виникнення економічних циклів і криз в довгостроковому форматі.

Мета дослідження. Метою даної роботи є дослідження теоретичних положень щодо світових економічних криз, виявлення їх впливу на економіку країн, причини виникнення та наслідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практично всі провідні напрямки макроекономічного аналізу представили своє бачення природи явищ, що формують циклічні коливання в ринковій економіці. До самостійних факторів, які виступають в якості вихідної рушійної сили господарської динаміки, дослідники економічних циклів відносили: перевиробництво товарного капіталу (К. Маркс, К. Каутський, Р. Гільфердінг); недоспоживання (Ж. Сісмонді, К. Робертус, Т. Мальтус, Т. Гертцка); перекапіталізація (А. Афталъон, М. Бунятян, Л. Поле, Ж. Лескюр); зміни монетарної бази (М. І. Туган-Барановський, А. Шпітгоф, К. Жюгляр, Е. Лавеле, Т. Веблен); розширення і скорочення кредиту, вплив банків (А. Шпітгоф, А. Гансен, Р. Хоутри, Г. Кассель, М. Фрідмен); зростання і скорочення інвестицій (Дж. М. Кейнс, Е. Хансен, Р. Харрод, Дж. Хікс, П. Семюелсон); зміни раціональних очікувань (Р. Лукас, Т. Сарджент), екзогенні впливи (К. Вікселль, Ф. Кідланд, Е. Прескотт) та ін., дослідження кризової і циклічної проблематики внесли російські економісти

(М. І. Туган-Барановський, В. А. Базаров, Е. Е. Слуцький, Л. А. Мендельсон, І. А. Трахтенберг, Є. С. Варга та ін.) [2].

Засновник школи фізіократів Ф. Кене у своїй праці «Економічна таблиця» вперше висловив думку про повторюваність економічних процесів [3].

К. Маркс в праці «Капітал» досліджував «промисловий капітал» [3].

Французький вчений К. Жугляр [3], встановив діапазон коливань сукупного капіталу, пов'язаного із відтворенням основних фондів, від 7 до 11 років.

К. Вікселль моделював цикли номінальних доходів і рух цін, пов'язуючи тенденцію змін реального сектора економіки не з номінальними циклами, а із зрушеннями, що відбуваються безпосередньо в відтворювальному секторі [3].

М. І. Туган-Барановський досліджував ендогенну теорію економічного циклу в 1894 році в праці «Періодичні промислові кризи». Причину динаміки циклу він бачив у зміні величини заощаджень та інвестицій [4].

В праці «Періодичні кризи надвиробництва» А. Афталъон вперше проаналізував особливості взаємодії процесів створення основного капіталу і виробництва споживчої продукції [5].

Дж. М. Кейнс доводив, що циклічна динаміка визначається змінами ефективного попиту, що характеризується, в свою чергу, величиною інвестицій і споживання, а економічний цикл є підсумком взаємного впливу національного доходу, нагромадження і споживання [6].

На думку Дж. Хікса, основне джерело коливань економіки знаходиться в залежності динаміки інвестицій від змін величини виробничого випуску [7].

Американський вчений Р. Лукас, пропонував більшу увагу приділяти питанням економічного зростання, а не циклічності господарської системи [8].

В економічній літературі немає чіткого, однозначного тлумачення поняття «економічна криза». Нами розглянуто підходи до визначення сутності цього поняття, яке виокремлено серед основних категорій наукових досліджень. Основні підходи до трактування економічної кризи наведено в табл. 1.

Розглянувши різні точки зору, щодо визначення поняття «економічна криза», ми вважаємо що найбільш доцільним визначенням є: економічна криза – це погіршення економіки країни, яке знижує макроекономічні показ-

Таблиця 1

Основні наукові підходи до розкриття сутності економічної кризи

Визначення економічної кризи	Джерело
1	2
1. Криза – це стрімке погіршення соціально-економічного стану країни із скороченням обсягів виробництва, повним порушенням сталих господарських зв'язків, що викликає появу таких макроекономічних наслідків як інфляція та безробіття, скорочення виробничих потужностей	Орловська О. В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання / Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: збірник наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2015. – Вип. 25.2. – С. 197–202.
2. Криза – різке погіршення економічного стану країни, що виявляється в значному спаді виробництва, порушенні сформованих виробничих зв'язків, банкрутство підприємств, зростанні безробіття і в підсумку – в зниженні життєвого рівня, добробуту населення	Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 6-е изд., перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2019. – 512 с.
3. Криза – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишнім середовищі	Міждисциплінарний словник з менеджменту: навч. посіб. / Д. М. Черваньов, О. І. Жилінська, М. В. Петровський та ін.; за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. – К.: Нічлава, 2011. – 624 с.
4. Криза – це певний етап функціонування і розвитку соціально-економічної системи, який зумовлює об'єктивну необхідність її якісної трансформації як способу виходу з неї	Кухта П. В. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс] / П. В. Кухта. – 2012. – № 10. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1439.htm
5. Криза – це точка перелому підвищувальної та понижувальної хвилі суспільного господарювання	Туган-Барановський М. І. Політична економія: монографія. – Київ: Інститут економіки АН України, 1994. – 263 с.

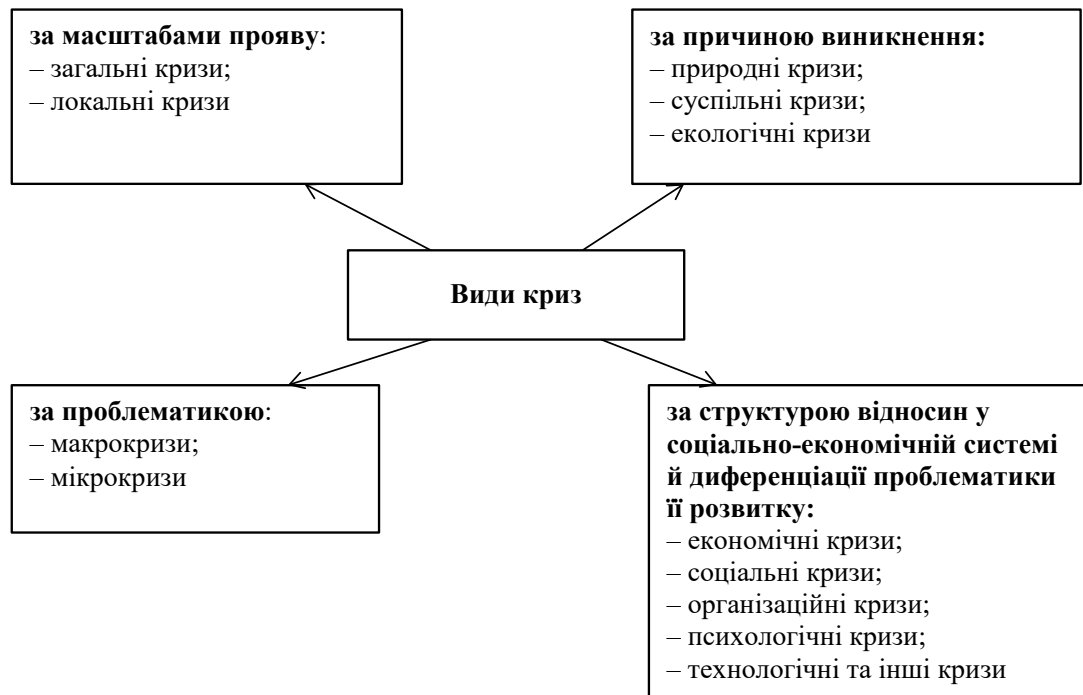

Рис. 1. Основні види криз за відповідними ознаками їх класифікації

Джерело: складено автором за [9; 10]

ники. Недосконалість соціального механізму впливає на періодичність економічних криз.

В процесі розвитку світового індустріального суспільства виникали різні види криз. Розглянемо основні види криз за відповідними ознаками їх класифікації (рис. 1).

Загальні кризи – охоплюють усю соціально-економічну систему, а локальні – лише її частину.

Макрокризи – це кризи масштабної проблематики й обсягів, мікрокризи – охоплюють лише окрему проблему, чи невелику їх групу (мікрокриза здатна викликати ланцюгову реакцію, поширитися на всю систему та призвести до макрокризи).

Соціальні кризи виникають при загостренні протиріч чи зіткненні інтересів різних соціальних груп чи утворень. Соціальні кризи найчастіше є продовженням і доповненням криз економічних, хоча можуть виникати й самі по собі.

Політичні кризи (складовими елементами яких є, зокрема: втрата респектабельності й авторитету апарату управління, розкол у партіях; ідеологічна криза – руйнація принципів, підвалин, моральності, зростання злочинності; криза реалізації інтересів різних соціальних груп та класів тощо), вони, як правило, торкаються всіх сторін розвитку суспільства і з часом трансформуються в кризи економічні. Непомірна бюрократизація часто є проявом організаційної кризи.

Під час соціальних та економічних перетворень виникають психологічні кризи, що виявляються у вигляді стресу, який набуває масового характеру; це почуття непевності, паніки, страху за майбутнє, незадоволеності роботою, правовою захищеністю та соціальним станом.

Технологічна криза виникає як криза нових технологічних ідей в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях, наприклад, це може бути криза технологічної несумісності виробів, криза відторгнення нових технологічних рішень. Такі кризи можуть виглядати як кризи науково-технічного прогресу.

Структурна криза є порушенням закону пропорційного розвитку суспільного виробництва. Це виявляється в серйозних диспропорціях між галузями, з одного боку, і випуском найважливіших видів продукції в натуральному вираженні, необхідних для збалансованого розвитку.

У складі економічних криз виділяють фінансові – кризи грошового вираження економічних процесів (наприклад, фінансово-грошових можливостей певної системи).

Економічною наукою розроблено цілу низку різних теорій, що пояснюють причини економічних циклів і криз (табл. 2).

Отже, представники різних теорій зазначають різні причини економічних циклів і криз. Це можуть бути зовнішні та внутрішні фактори, а

Таблиця 2

Теорії, що пояснюють причини економічних циклів і криз

Назва теорії	Зміст	Автор
1	2	3
Теорія розподілу	Недосконалість соціального механізму	Ж. Сімонді
Теорія криз	Суперечності між суспільним виробництвом і приватним капіталістичним привласненням	Ф. Енгельс
Теорія циклічного розвитку	Диспропорції у відтворенні – поляризація доходів, безробіття, зниження купівельної спроможності, скорочення попиту	К. Маркс
Грошова теорія	Експансія банківського кредиту	Р. Хоутрі
Теорія нововведень	Використання у виробництві важливих нововведень	Й. Шумпетер, Е. Хансен
Психологічна теорія	Цикл є наслідком хвиль песимістичного й оптимістичного настрою, що охоплюють населення	А. Пігу, У. Бердджог
Теорія недоспоживання	Занадто велика частка доходу, що припадає багатим і ощадливим людям, у порівнянні з тою, що може бути інвестована	Дж. Гобсон, Дж. Фостер, Кетчінгс
Теорія надмірного інвестування	Надмірне інвестування та фінансування з боку держави корпораціям	Ф. Хайск, Л. Мізес
Теорія сонячних плям	Природні фактори (сонячна активність – погода – неврожай), які викликають нестабільність у суміжних з аграрним сектором галузях і далі послідовно втягують у кризу всю систему господарювання	С. Джевонс, Х. Мур
Теорія обмеженості	Неправильний розподіл національного виробництва в цілому, обмеженість продуктивних сил суспільства, зміни величини заощаджень та інвестицій	М. Туган-Барановський
Кейнсіанська теорія	Падіння граничної ефективності капіталу	Дж. М. Кейнс

також їх сукупність. Слід також відмітити, що необхідно приділяти більше уваги проблемам поширення глобальної кризи та зараження світової економіки. Якщо не попереджувати кризисні процеси, то локальні та регіональні кризи можуть перерости в глобальні.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що основними причинами виникнення економічних циклів і криз є перш за все недосконалість соціально-економічної

системи, соціального механізму, помилки в антикризовому управлінні, вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, недосконалість законодавчих актів. Цей вплив характеризується виникненням та характером протікання кризових явищ і потребує застосування інструментарію прогнозування. Прогнозування кризових явищ і ситуацій зможе попередити виникнення економічних криз та зменшити їх негативні наслідки для суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богданов А.А. Всеобщая организационная наука (тектология). URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/5909> (дата звернення: 01.06.2021).
2. Щербakov Г.А. Системные экономические кризисы как фундаментальный фактор долгосрочного хозяйственного развития. URL: <https://www.dissercat.com/content/sistemnye-ekonomicheskie-krizisy-kak-fundamentalnyi-faktor-dolgosrochnogo-khozyaistvennogo> (дата звернення: 10.06.2021).
3. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/blaug/index.php (дата звернення: 15.06.2021).
4. Туган-Барановский М.И. Периодические промышленные кризисы: История английских кризисов. Общая теория кризисов. Санкт-Петербург, 1914. 466 с.
5. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. URL: <https://glazev.ru/articles/6-jekonomika/55732-teorija-dolgosrochnogo-tehniko-jekonomicheskogo-razvitija> (дата звернення: 08.06.2021).
6. Кейнс Дж.М. Заметки об экономическом цикле. URL: <https://socioline.ru/files/5/316/keyns.pdf> (дата звернення: 04.06.2021).

7. Hicks J.R. A Contribution to the Theory of the Trade Cycle. Oxford: Clarendon Press, 1950. 214 p.
8. Lucas R. Expectations and the Neutrality of Money. *Journal of Economic Theory*. 1972. Vol. 4. Pp. 103–124.
9. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 504 с.
10. Кухта П.В. Кризи, їх причини та наслідки. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1439.htm> (дата звернення: 23.05.2021).

REFERENCES:

1. Bogdanov A.A. (1929) Vseobshhaya organizacionnaya nauka (tektologiya) [General organizational science (tectology)]. Available at: <https://gtmarket.ru/library/basis/5909> (accessed 01 June 2021).
2. Shherbakov G.A. (2017) Sistemnye ekonomicheskie krizisy kak fundamentalnyj faktor dolgosrochnogo khozyajstvennogo razvitiya [Systemic economic crises as a fundamental factor of long-term economic development] Available at: <https://www.dissercat.com/content/sistemnye-ekonomicheskie-krizisy-kak-fundamentalnyi-faktor-dolgosrochnogo-khozyaistvennogo> (accessed 10 June 2021).
3. Blaug M. (1994) Ekonomicheskaya mysl v retrospektive [Economic thought in retrospect]. Available at: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/blaug/index.php (accessed 15 June 2021).
4. Tugan-Baranovskij M.I. (1914) Periodicheskie promyshlennye krizisy: Istoriya anglijskikh krizisov. Obshhaya teoriya krizisov [Periodic industrial Crises: A History of English Crises. General theory of crises]. Sankt-Peterburg: T-vo O. N. Popovoj, 466 p. (in Russian)
5. Glazev S.Yu. (1993) Teoriya dolgosrochnogo tekhniko-ekonomicheskogo razvitiya [The theory of long-term technical and economic development]. Available at: <https://glazev.ru/articles/6-jekonomika/55732-teorija-dolgosrochnogo-tekhniko-jekonomicheskogo-razvitija> (accessed 08 June 2021).
6. Kejns Dzh.M. (1993) Zametki ob ekonomicheskom czikle [Business cycle notes] Available at: <https://socioline.ru/files/5/316/keyns.pdf> (accessed 04 June 2021).
7. Hicks J.R. (1950) Contribution to the Theory of the Trade Cycle. Oxford: Clarendon Press, 214 p.
8. Lucas R. (1972) Expectations and the Neutrality of Money. *Journal of Economic Theory*, vol. 4, pp. 103–124.
9. Vasilenko I.O. (2005) Antikrizove upravlinnya pidpriemstvom [Anti-crisis management of the enterprise]. Kyiv: Czentr navchalnoyi literaturi, 504 p. (in Ukrainian)
10. Kukhta P.V. Krizi, yikh prichini ta naslidki [Crises, their causes and consequences]. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1439.htm> (accessed 23 May 2021).